

CEMİL MERİÇ • Bu Ülke

Ötüken Yayınevi 1974-1975-1976-1979 (4 baskı)

İletişim Yayınları 195 • Cemil Meriç Bütün Eserleri 2

ISBN-13: 978-975-470-281-1

© 1985 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-51. BASKI 1985-2016, İstanbul

52. BASKI 2017, İstanbul

53. BASKI 2017, İstanbul

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMİL MERİÇ

Bu Ülke

YAYINA HAZIRLAYAN
Mahmut Ali Meriç

CEMİL MERİÇ 1916'da Hatay'da doğdu. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan göçmüştü. Fransız idaresindeki Hatay'da Fransız eğitim sistemi uygulayan Antakya Sultanisi'nde okudu. Tercüme bürosunda çalıştı, ilkokul öğretmenliği ve nahiye müdürlüğü yaptı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi'ne girip Fransız Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. Mükemmel düzeyde Fransızca okuyup yazan Meriç, İngilizceyi anlıyor, Arapçayı, kendi ifadesiyle, "söktüyor"du. Elazığ'da (1942-45) ve İstanbul'da (1952-54) Fransızca öğretmenliği yaptı. 1941'den başlayarak *İnsan*, *Yücel*, *Gün*, *Ayın Bibliyografyası* dergilerinde yazmaya başladı. İstanbul Üniversitesi'nde okutmanlık yaptı (1946-63), Sosyoloji Bölümü'nde ders verdi (1963-74). 1955'te, gözlerindeki miyopinin artması sonucu görmez oldu, ama olağanüstü çalışma ve üretme temposu düşmedi. Çeşitli dergilerde yazıları yayımlandı. *Hisar* dergisinde "Fildişi Kuleden" başlığıyla sürekli denemeler yazdı. 1974'te emekli oldu ve yılların birikimini art arda kitaplaştırmaya girişti. 1984'te, önce beyin kanaması, ardından felç geçirdi, 13 Haziran 1987'de vefat etti. İlk telif eseri Balzac üzerine küçük bir inceleme idi. *Hint Edebiyatı* (1964) daha sonra *Bir Dünyanın Eşiğinde* başlığıyla iki kez daha basıldı. *Saint-Simon, İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, 1967'de çıktı. 1974'ten sonra yayımlanan kitapları şunlardır: *Bu Ülke* (1974, 5 baskı), *Umrandan Uygurlığa* (1974, 2 baskı), *Mağaradakiler* (1978, 3 baskı), *Kırk Ambar* (1980), *Bir Facianın Hikâyesi* (1981), *Işık Doğudan Gelir* (1984), *Kültürden İrfana* (1985). Balzac'tan yaptığı çevirilerin ilki 1943'te yayımlandı. Fransız edebiyatından yaptığı çevirilerin yanı sıra, Uriel Heyd'in *Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (1980), Thornton Wilder'in *Köprüden Düşenler* (1981) ve Maxime Rodinson'un *Bati'yi Büyüleyen İslâm* (1983) adlı eserlerini de Türkçeye kazandırdı. İletişim Yayınları Cemil Meriç'in "Bütün Eserleri"ni toplu halde basarken, daha önce yayımlanmamış üç kitabını daha yayımladı: *Jurnal 1* (1992), *Jurnal 2* (1993), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* (1993). "Bütün Eserleri" dizisinde "gözden geçirilmiş yeni baskı"sı yapılan kitaplar ise şunlardır: *Bu Ülke* (1992), *Bir Dünyanın Eşiğinde* (1994), *Saint-Simon, İlk Sosyolog İlk Sosyalist* (1995), *Umrandan Uygurlığa* (1996), *Mağaradakiler* (1997), *Kırk Ambar 1 - Rümuz-ül Edeb* (1998), *Kırk Ambar 2 - Letçe-t-ül Hakayık* (2006), *Işık Doğudan Gelir* (2008). Cemil Meriç'in Bütün Eserleri 2013'te yayımlanan *Kültürden İrfana*'yla 12 ciltlik bir külliyat olarak tamamlandı. Cemil Meriç'in "Bütün Çevirileri" kapsamında Balzac'ın *Altın Gözlü Kız* romanı İletişim Yayınları tarafından 2016 yılında yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

Entelektüel Bir Otobiyografi 9

Birinci Bölüm: Uzun Süren Bir Çıraklık 21 •

İkinci Bölüm: Gerçek Entelektüel 53

Cemil Meriç Kronolojisi 63

BU ÜLKE 73

I- Sihâm-ı Kazâ 75

1. Bâbil 77

Sağ ile Sol 79 • Gerici Kim? 82 • Kelâm, Bütünüyle Haysiyettir 84 •

Argo 86 • Bizim Kapitol'ümüz Yok 87 •

Kamûs, Bir Milletin Hafızası 88 • Penelop'un Örgüsü 89 •

Her Kemal Yeni 90 • Yobaza Düşmanlık 91 • İzm'ler 92 •

Türkiye'deki Hayalet 93 • Slogan İlkelin İdeolojisi 95 •

Bu Firar Bir Kabil Kompleksi 97 • Sen Bir Az-Gelişmişsin 98 •

Avrupa'nın Yeni Bir İhraç Metarı 99 • Asâletini Kaybeden İrfan 101 •

Dergi, Hür Tefekkürün Kalesi 102 • Batı Dergileri 104 •
Kitap 108 • Okumak Üzerine 113 • Tercüme 119 •
Divan Edebiyatında Roman 121 • Türk Teceddüt Edebiyatı 123 •
Bizde Hiciv Yok 125 • Polemik 128

2. Müstağripler 131

Mehlika Sultan'a Âşık Yedi Genç 133 • Su Alan Gemi 135 •
Bir İmparatorluğun Anatomisi 137 • Müstağrip 139 •
İrfan'a Kaçış 141 • Yunan'a Kaçış 145 • İran'a Kaçış 147 •
Mutlak'a Kaçış 151 • Batı'ya Kaçış 156 • Le Bon'perestler 162 •
Nakş-ı Ber Ab 165

II- Biz ve Onlar 167

Bir Anonim Şirket 169 • Demokrasi ve İslâmiyet 171 •
Aydınların Dini: İzm'ler 175 • Din Afyon mudur? 179 •
İnananlar Kardeştir 181 • Düşmanlarımızın Tanrısı 182 •
Der Sergüzeşt-i Caliban 183 • Yeni Bir İdeoloji 185 •
İlki Düşman Kardeş 187 • Sakson Köleleri 189 •
Tefekkürün Tarifidir Diyalektik 191 • Doğu Despotizmi 194 •
Çağdaş Uygarlık Düzeyi ve İsa Efendimiz 196 •
Bir İnsan Yaratmak 198 •
Geç Kalmış İki Mezdekçi: Sade ve Stirner 200 •
Öldürmeyeceksin 205 • Şiddet Avrupa'nın Tanrısı 209 •
Kutuplar 210 • Testideki Ay 212 • Yogi ile Komiser 213 •
Ne Yogi Ne Komiser 216 • İnsan Nereye? 219 •
Bir Avuç Duman 223

III- Münzevi Yıldızlar 225

Dante 230 • İbn Haldun ile Vico 232 • Camoens 233 • Scott 235 •
Balzac 237 • Lamennais 240 • Tagor 243 • Said Nursî 248 •
Kemal Tahir 250 • Kerim Sâdi 254

IV- Fildişi Kuleden 255
Kelime 1-4 257 • Kitap 1-6 262

V. Bâki Kalan 269
1-28 271

Kanaviçe 301

Bu Ülke ile İlgili Basında Çıkan Yazılardan Seçmeler 337

ENTELEKTÜEL BİR OTOBİYOGRAFI

“Kimim ben? Hayatını, Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi.”

Cemil Meriç, *Jurnal*, 18.6.1974

Cemil Meriç’le ilgili, o daha hayattayken bir biyografi yazmak çok zor ve biraz da zamansız geldi bize. Kaldı ki, Cemil Meriç’in “jurnal”inde, mektuplarında, kitaplarında, kendisiyle çeşitli zaman ve vesilelerle yapılmış röportajlarda öyle bir kendini tanıma va tanıtma çabası var ki, kendini tahlil gayreti, öyle sayfalar, öyle itiraflar, anılar, düşünceler var ki, otobiyografik bir derleme için malzeme hazır gibi. Mesele, bu yazı yığımı içinden, Cemil Meriç’in fikrî gelişmesinin aşamalarını, en önemli dönemeç ya da geçiş noktalarını vurgulayabilecek şekilde, mümkün olduğunca sistematik bir derleme yapmak: Ortaya çıkan ve bazen kopuklukları olan –hem zaman içinde hem fikir silsilesi içinde– uzunca metni küçük başlıklarla donatmak, iki veya üç bölümle okunmasını kolaylaştırmak ve bunun ötesinde, özgün ve aykırı bir düşünce adamı olan Cemil Meriç’i, gerçek kişiliğinin bazı yan-

larıyla da olsa, ortaya çıkarmak, Türk okuyucusuna tanıtmaya çalışmak, kitaplarını okurken de, bu bilgilerin ışığı altında, okuyucunun işini biraz kolaylaştırmak.

İnsan bir bütün. Yaşamöyküsü biyografik de olsa, otobiyografik de olsa, ikisinin karışımı da olsa, kronolojik bir sıralamanın da çok daha ötesinde, o kişiyi anlamak ve tanımak için sadece bir ilk adım. İkinci önemli adımsa, o insanın eseri, o eseri tanımak ve anlamaya çalışmak. Biyografi, onu kaleme alan kişinin eğilimlerine, tercihlerine, yorumlarına göre okuyucuyu yanıltabilir. Otobiyografi de, çok daha samimi, çok daha yaşanan olayların içinden olmasına rağmen bir nevi müdafaanâme; bazen büyüklük bazen küçüklük kompleksinden etkilenebilecek bir kendi kendini tahlil, bir yorum, dolayısıyla, onu kaleme alanı tanımak bakımından son derece önemli bir malzeme; ama onunla yetinmek de mümkün değil. Kronoloji ise anlamlı ve anlamsız bir tarihler yığını. Anlamlı; bu tarihleri zamanının olaylarıyla, siyasi ve kültürel gelişmelerle bağlantılı olarak verebiliyorsak; tabii kişinin o gelişmelerden etkilendiği veya etkilendiğini sandığımız kadarıyla. Anlamsız; salt bir gün, ay ve sene belirten rakamlar silsilesinden ibaretse.

Biyografi, otobiyografi, kronoloji, bir düşünürü anlayabilmek için başvurmamız gereken ikincil malzeme. Asıl çaba, onu eserlerinden tanımaya çalışmak, satır satır, paragraf paragraf, sayfa sayfa, cilt cilt.

Evet, bu “entelektüel bir otobiyografi” olacak ister istemez, koltuğunun altında kitapları, etrafında başvurduğu, kaynaştığı, konuşturduğu veya konuşmak için vesile yaptığı insanlığın en büyük simaları ile, biraz “fraklı”, biraz “papyon kravatlı”, biraz “kasıntı” bir insan var karşımızda; objektife gülümseyen, ebediyete gülümseyen, gülümseyen ya da somurtan. Entelektüel bir otobiyografi: daha çok düşünceleriyle, biraz acılarıyla, biraz heyecanlarıyla, biraz

maddî olaylarla, kendi kaleminden, kendi ağzından, kendi bakış açısı ve kendi yorumlarıyla, kendi tahlilleriyle Cemil Meriç.

Çocukluğu, lise yılları, Hatay'daki ilk gençlik yılları, hocalarıyla, okuduklarıyla bütünleşen, güçlenen Cemil Meriç. İstanbul ve evlilik öncesi yaşam: Yabancı Diller Okulu, pansiyon odaları, Elit, Nisvaz. Birçok dergide makaleler, çeviriler. Sonra evlilik, lise öğretmenliği, istifa, yirmi bir ay arayla doğan bir oğlan bir kız evlat. Geçim sıkıntısı. Yine çeviriler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde başlayan Fransızca okutmanlığı, binbir güçlük ve sıkıntıyla kurulan bir kütüphane, Sahaflar Çarşısı'ndan, kendi sırtında, öğrencilerinin sırtında taşınan ucuz, ama paha biçilemez çuval çuval kitap, hemen hepsi Fransızca. Okuduklarıyla zenginleşen, zenginleştikçe yücelen, kanatlanan bir Don Kişot. Patlama noktasına yaklaşırken, en verimli olabileceği bir yaşta, gözlerini yitirmesi; aylarca hastane odalarında ümitle beklenen ameliyat sonuçları, aylarca tedavi için Paris ve açılmayan gözler: Retina iyice çatlamıştır, katarakt önlenememiştir.

Boşluk, bunalım, düşünce adamının boğuluşu. Yine de aramaya, düşünmeye devam, günbegün, sabırla, titizlikle. Beliren bir dünya edebiyatı tarihi yazma projesinin ilk merhalesi olarak Hint edebiyatına, Hint düşüncesine yönelik ve bir rahatlama, bir zenginleşme: İnsan beyninin yarısı Batı'ysa diğer yarısı da Doğu, üstelik bu Doğu Batı'yı beslemiş, Batı'yı şekillendirmiş, etkilemiş. *Hint Edebiyatı* ya da *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Cemil Meriç'in –Balzac'la ilgili çalışmaları ve aslında her biri bir kitap konusu olan makalelerinden sonra– ilk önemli eseri ve kitabının önsözü, kendi deyişiyle, “bir manifesto”. Bir türlü basılamayan, yayınevleri arasında gidip gelen, sonunda pek de fark edilmeden Türk düşünce dünyasında yerini almak üzere ortaya çıkan önemli bir eser. İki bakımdan önemli: hem Batı'nın karşısına Doğu'yu çıkar-

ması ve Asya düşüncesinin önemini vurgulaması bakımından, hem de Hint edebiyatını Cemil Meriç'in değerlendirdiği, hissedışı ve sunuşu bakımından. Yıl: 1964.

Ne var ki, dünya edebiyatı tarihi projesi, biraz zor çalışma koşulları, biraz da bu ilk çalışmanın karşılaştığı sessizlik yüzünden, ardında bu dalda örnek sayılabilecek bir eserle, terk edilir.

Dünya edebiyat tarihinden, dünya düşünce tarihine geçer Cemil Meriç. Bu dalda da örnek bir çalışma sunar çağdaşlarına: *Saint Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*. Çağdaş düşüncenin kaynağı sosyalizm, sosyalizmin kaynağında karşımıza çıkan en önemli isimlerden biri ise Saint-Simon. Bu eser de aynı zor çalışma koşulları, benzer yayımlanma güçlükleri ve kötüsü benzer bir sessizlikle karşılaşır.

Ama düşünce adamı artık yine sahnededir ve her zaman bu sahnede kalacaktır. Asya düşüncesinden, Türk insanına, Türk aydınına yöneliş. Osmanlı gerçeği, İslâm gerçeği. Can çekişen bir imparatorluğun anatomisi, siyasî plandan düşünce planına, son iki yüz yıllık zaman dilimi içinde ortaya çıkan bürokratlar, devlet adamları, aydınlar. Osmanlı aydınından Türk aydınına, batılılaşmadan çağdaşlaşmaya, tarihten günümüze, düşünceden edebiyata, İslâmî düşünceden Marksist düşünceye, ideolojilerden anarşi, terör ve anomiye, ansiklopedilerden Kitâb-ı Mukaddes'e kanat açan engin bir tecessüs. Gaye kendimizi tanımak, kendimizi yani dünüyle bugünüyle Türk insanını, Türk toplumunu, Türk aydınını, Türk düşüncesini. Kendimizi tanımak ve anlamak için de Batı'nın, ilmin kılavuzluğu, sağduyunun, aklın, imanın kılavuzluğu gerek. 1974 yılına gelinmiştir ve yeni bir hüviyet, yeni fikirler, yeni bir arayış içinde peş peşe çıkan ve her biri geçmiş on yıl içinde makaleler halinde çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazıların metodik birer derlenmesi, bir bütün haline getirilme çabası sonucu ortaya çıkan

kitaplar ve kitaplar: 1974-84 arası yarım düzine eser, birkaç da çeviri.

Cemil Meriç'in fikir serüveni buralarda noktalanmış gibidir; 1984 sonbaharında geçirdiği bir beyin kanaması sonucu sol tarafına felç yerleşmiş, yaşı da yetmişine merdiven dayamıştır. Ama o, bugün, geçmişiyile gururlu; yaptığıyla, yapmak istediğiyle gururlu; sakin, güleryüzlü, okunmayı, anlaşılmayı, sevlmeyi, takip edilmeyi, aşılmayı bekleyen, ümit eden, temenni eden mütevazı bir fikir işçisi.

Cemil Meriç'in hayatının anlamı kitaplar... kitaplar, yani kitaplarda yaşayan insanlar: Düşünceleriyle, duygularıyla, büyük insanlar onun her zaman kılavuzu, arkadaşı, dert ortağı. Bazen onlarla beraber düşünür, bazen onlardan ayrı düşünür, her sese kulak verir, her düşünceye saygı duyar. Onlarla diyalog içindedir, sabırla dinler, titizce araştırır ve sonra kendisi çıkar sahneye: Onun gür, onun kendinden emin, onun yalın, onun kâh bilimsel kâh şiirsel üslubu sürükler götürür sizi bir yerlere. Sataşan bir üslup, rahatsız eden, tedirgin eden; ama düşünmeye davet eden, hakikati aramaya çağıran, önerilerini getiren ya da sizi öneri getirme sorumluluğuyla baş başa bırakıveren sarsıcı bir yazı tarzı, bir fikirleri sunuş yöntemi.

Cemil Meriç'in yeri hep kütüphane olmuş. Kütüphanesinde bir Don Kişot o. Kütüphanesinde ve "Fildişi Kule"sinde. Aslında hiçbir zaman çıkmamış kütüphanesinden, fildişi kulesini terk etmemiş. İyi ki de diyebiliriz. Agoraya, arena-ya, ateş hattına, politikaya inmemiş kulesinden; yol gösterici, aydınlatıcı, uyarıcı olmuş hep.

Fildişi kuleyi bir "miskinler tekkesi" olarak gördüğü zaman da fildişi kulesinden sadece yazdığı makalelerle ateş hattına fırlamış, geri dönmüş.

Fildişi kule âsude bir liman, kasırgadan kurtulmak isteyenleri barındırıyor. Cemil Meriç hep yerinde, zaten artık

ondan ateş hattına inmesini de bekleyemeyiz: Gözlerini kaybetmiştir.

Fildişi kulesinde de olsa, Cemil Meriç düşüncenin asâletine sığınarak, kardeşleri, çocukları bazı fikir ve ideolojiler uğruna şuursuzca birbirini boğazlarken, kavganın dışında kalmaz. Fildişi kule bir yangın kulesidir, Cemil Meriç o kuledeki nöbetçi.

Cemil Meriç, Türk insanına, Türk düşüncesine verebileceğinin hepsini verebildi mi? Hem evet, hem hayır. Evet, çünkü 38 yaşından itibaren gözleri görmeyen bir insandır o. Okuması yazması mümkün değildir tek başına. Okunanları aklında tutması, ayıklaması, belli sentezlere varması, bunları yazdırması, yazdırdıklarından makaleler yapması, o makaleleri kitaplaştırması... nasıl güçlü bir hafızaya, nasıl kuvvetli bir iradeye, çalışma, öğrenme ve öğretme azmine dayanır söylemeye gerek var mı? Bu şartlar altında yapabileceğinin azamisini yapmış bir insandır Cemil Meriç.

Verebileceğinin hepsini tabii ki verememiştir, çünkü, en değerli fikir arkadaşını, en algılayıcı uzvunu, gözlerini kaybetmiştir. Eğer bu felaket Cemil Meriç'i bulmasaydı, inanıyoruz ki, o, verdiklerinin kat kat fazlasını verecek, fikir adamlığının yanı sıra, belki bir aksiyon adamı da olacak, fikirlerini kalemiyle savunduğu kadar, siyasî tercih ve davranışlarıyla da savunacak, kafalardaki mefhumlar keşmekeşini aydınlatmakla kalmayacak, siyaset planında da ortaya çıkan düşünce, davranış ve karar karmaşıklığına kendi çapında bir son vermeyi deneyecekti.

* * *

Bu çalışma, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belli bir hayat akışı, belli bir fikrî gelişme süreci içinde, Cemil Meriç'in düşüncelerinden, izlenimlerinden, duygularından, anılarından, en önemlisi, şuurlu bir kendini sigaya çekme gayretin-

den kaynaklanan, değişik vesilelerle, değişik yer ve zamanlarda kendini anlamak ve anlatmak için kaleme aldığı, yayımlanmış ya da yayımlanmamış yazılarının kronolojik bir sıra içinde, derlenmesi çalışmasıdır.

Bazen birbirinden kopuk gibi duran, bazen birbirini izlercesine devamlılık gösteren, ana çizgilerini belirtebilmek için ara başlıklarla donatıp kaynaştırmaya çalıştığımız bu metinler bütünü, şöyle bir toparlayarak özetlemek istersek, önce, karşımıza “yalnız”, “tedirgin” ve “küstahtır” bir Cemil Meriç çıktığını görürüz.

Yalnızdır, kitapların dünyasına sığmır. Tedirgindir, ne ateizm, ne sosyalizm, ne Türkçülük arayış içindeki bu zekâyı tatmin etmekte, rahatlatmaktadır. Küstahtır, bulduğuna inandığı çözümlerle mağrur, etrafındakileri küçümsemektedir.

İlkokulda ve lisede karşısına çıkan hocalarıyla ilişkileri, anılarından süzülerek bize bu zekânın nasıl şekillendiği hakkında bir fikir verebilecek niteliktedir, aynı zamanda 1930’lu yıllarda, Hatay’da bir ilkokul ve bir lise seviyesi hakkında da ayrıntılı bilgiler elde etmek imkânını buluruz bu anılarda.

Çok okuyan, çok yazan, çiçeği burnunda bir kabiliyettir Cemil Meriç. Haftada iki defter şiir karalar, kompozisyonlardan hep birincidir. Ama her aklına geleni yazmanın da yazı yazmak demek olmadığını öğrenmiştir bu arada, her filozofun hakikati kendine göre ele aldığını anlamıştır.

Tesadüfün karşısına çıkardığı kitaplar hiçbir meselesini çözmemektedir. Okuduklarını, his ve düşünce hayatını etkileyen eserleri, bağlandığı ve ayrıldığı, ama her biri kişiliğini şekillendiren düşünce akımlarını, izlediği ve koleksiyonunu yaptığı dergileri, gazeteleri tanırken, Hatay’ın o yıllardaki kültür hayatı hakkında da bir fikrimiz olur.

Mezuniyet imtihanlarına kısa bir süre kala okuldan ayrılır; İstanbul’a gelir, pek barınmaz; tekrar Hatay’a döner. İskenderun’da Fransızlar idareye hâkimdir; Fransa’daki sos-

yalist hükümetin Hatay'daki temsilcilerinin başında, Léon Blum'un sekreterlerinden Roger Garreau bulunmaktadır. Cemil Meriç'in hızlı sosyalist olduğu yıllardır; sekreter olarak Tercüme Bürosu'na girer, aynı zamanda başkan yardımcısıdır. Parası bol, itibarı fazla olan bu iş sayesinde, hem çevresine, hem kendine güveni artar. Derken, Türk hükümeti, Hatay'ın idarî noktalarında Türklerin çalıştırılmasını Fransızlardan isteyince, o da bir sınır kasabasında nahiye müdürlüğüne atanır. Ve Fransızların Hatay'dan çekilmeleriyle de dünyası değişir; Hatay valiliğince görevine son verilir. Birkaç ay sonra da, Hatay hükümetini devirmek suçundan tutuklanır. Antakya'ya götürülür ve idam talebiyle yargılanır. Marksisttir, duruşmalarda bunu kabul edecek kadar dürüsttür, aklanır; ama artık damgalanmıştır, dostlarını kaybettiği gibi, devletle ilgili herhangi bir işte çalışma imkânı da kalmamıştır.

Cemil Meriç, kucağında yaşadığı bu cemiyetin üvey evladı olarak görür kendini hep, şahsiyeti de bu düşman çevrede şekillenmektedir. Önce karşısına büyüklerin anlaşılmayan dünyası çıkar, sonra okulda hep yalnız, hep yabancıdır, sürünün dışında, sevimsiz ve aptal bir dünyanın ortasındadır. Kitaplara sığınır, kendisine bir başka dünya yaratmak, bir kale kurmak ister. Şuurundaki devrimler sonucu, imandan şüpheye, şüpheden inkâra, inkârdan maddeciliğe geçer; ama sığındığı her kale onu çevresinden bir kat daha koparır, insanlardan bir kat daha uzaklaştırır. O artık bir olmayanın veya bir olacağın peşindedir. Şahsiyetin, görünen cemiyet içinde, görünmeyen cemiyeti seçip, tahtını onun bağrında kurmak suretiyle fethedebileceği inancındadır.

Cemil Meriç "beşiginden" ayrılıp İstanbul'a gelirken, yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir terkip yaratan ve bir asırda üç-beş tane yetişebilen büyük ustalardan biri olmak emelindedir.

Yeniden İstanbul'dadır. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'na burslu öğrenci olarak girer, iki yıl okuyup, iki yıl da Fransa'ya staja gönderilecekken, İkinci Dünya Savaşı yüzünden yurtdışına gidemez. Mecburî hizmeti vardır, Elazığ'a Fransızca öğretmenliğine atanır. Yabancı Diller Okulu'ndayken, ilk makaleleri, ilk tercüme tenkitleri yayımlanmaya başlar. Yine o sıralarda karısıyla tanışır, kısa bir süre sonra da evlenir. Elazığ'da iki yıl kadar kalırlar, karısı İstanbul'a döner. Baba olmak üzeredir, verilen raporlara rağmen izinli sayılmaması üzerine istifa ederek o da İstanbul'a döner.

Balzac'tan birçok eser çevirir, birçok dergide de makaleler yazmaya devam eder. 1940'lardaki yazılarının ayırıcı vasfı, kendi deyimiyle, ukalâlıktır. İstanbul sanat ve edebiyat çevreleriyle bir türlü kaynaşamaz, bu çevrenin insanları İstanbul çocuğudurlar, o taşradan gelmiştir. Bir kez daha kitaplar dünyasına sığınır, onun için kitap bir limandır ve kitaplar, hayat yolculuğunun sınır taşları...

O yıllarda İstanbul Üniversitesi'ne Fransızca okutmanı olarak girer, yabancı dile çok önem vermektedir, yabancı dil, düşünceyi tanıtan ve tattıran bir anahtardır, bir "medeniyet anahtarı".

Otuz sekiz yaşında gözlerini kaybeder. Önce Cerrahpaşa Hastanesi'nde, sonra Paris'te Kenzven Hastanesi'nde başarısızlıkla sonuçlanan ameliyatlar, bu hayat dolu, enerji dolu, bilgi dolu, bu atılgan, bu kabına sığmayan insanı birden cinnetin ya da intiharın eşiğine sürükleyiverir. Düşünce adamı boşluktur, üstelik acılarını dev aynasında büyüten "rezil" bir hassasiyeti de vardır.

Cemil Meriç, bir "miskinler tekkesi" olarak kabul ettiği fildişi kulenin dışındaki aydın olacakken, fildişi kuleye sığınmak zorunda kalır. Yıllarca fildişi kulesindedir, yıllarca yalnız. Kavganın dışındadır, fikir ve sanat kavgasının. Politikadan da kaçır, kaldı ki politikanın kurtarıcılığına da inan-

mamaktadır. Çağdaşlarıyla kaynaşamaz bir türlü, ilişkilerinde de, yazılarında da, konuşmalarında da fazla kıyıcı, fazla mağrur, fazla “ukalâ”dır.

Yirmi yedi yıllık öğretmenlik hayatı boyunca, çeşitli fakültelerden derslerine gelip giden yüzlerce öğrenciye, bir yandan Fransızca öğretirken, bir yandan da Batı düşüncesini, daha doğrusu düşünceyi tattırmaya çalışır. Bu dersler uzun hazırlıklar gerektirir, ders saatleri yetersizdir, evini de açar öğrencilerine; ona göre, talebe-hoca ilişkisi bir komedyadır, o bu komedyayı asilleştirmek arzusundadır ve asilleştirir de.

Hayatının uzun süren çıraklık dönemi boyunca, yani elli yaş civarına kadar, düşünce Batı düşüncesidir onun için, Batı düşüncesi ya da Batı'nın bakış açısından dünya düşüncesi... 1960'larda yeni bir dünya keşfeder: Hint. Ve Hint'le beraber bütün Asya. Batılı'nın gözüyle de olsa, gerçek değeriyle ortaya çıkan bir Doğu âlemi. Bu keşfi bir kitapla ebedileştirir: *Hint Edebiyatı*. Gözlerini kaybeden düşünce adamı, artık yeniden yaratabiliyordur. Daldan dala atlayan, kıtadan kıtaya, çağdan çağa sıçrayan bir tecessüs. Fransız Saint-Simon'u ve devamcılarını Türk okuyucusuna tanıtırken de çağdaş düşüncenin kaynağına, sosyalizmin temeline inmektedir.

70'li yıllarda fildişi kulesinden çıkar Cemil Meriç; makalelerinde, verdiği konferanslarda, yayımladığı eserlerde, Asya'nın Avrupa'yla hesaplaşmasına tanık oluruz, yüz elli yıldır “gölgeler âleminde” yaşayan ve insanından kopan aydınının trajedisini izleriz adım adım; kaypak, müphem, tarif edilmemiş, Avrupa'nın emellerini dile getiren ama bizim şursuzca benimsediğimiz mefhumlar, ideolojiler, sloganlar... aydınlığa kavuşur tek tek gözlerimizin önünde.

Artık Cemil Meriç gerçek bir entelektüel olarak karşımızdadır. Ona göre, gerçek entelektüel bir zümrenin emir kulu

değildir, gerçek entelektüel bir devrin şuuru olmak zorundadır, bütün hakikatleri yoklamalı, bütün yalanların maskesini yırtmalı, kalabalığa doğruyu göstermeli, her düşünceye saygılı olmalı, tarafsız olmalı, vuzuhu fethe çalışmalıdır.

Gerçek entelektüel, ülkesinin bütününü, bütün ülkelere karşı müdafaa edecek, sınıflar üstü hakikatleri araştıracaktır.

Gerçek entelektüel, dürüst olacak, çok okuyacak, çok düşünecek ve ortaya çıkardığına inandığı hakikatleri, vardığı terkipleri korkusuzca yazacak, yayımlayacak.

Cemil Meriç denemelere başvurur bunun için. Genellikle her konu önce bir dergi, bazen bir gazete makalesine konu olur, sonra bu makaleler, bir makale boyutunu aşan yazılarla birleşip bütünleşerek bir kitabın içeriğini oluştururlar.

Devamlı araştıran, sık sık lügatlere, ansiklopedilere, kitaplara başvuran, notlar alan, çeviriler yapan, özetler çıkaran, böylece biriken malzemeyi fişleyen, dosyalayan, fazla titiz, fazla çalışkan, fazla dürüst bir fikir işçisi Cemil Meriç. Öğrenen, öğrendiklerini, kafasının ve gönlünün süzgecinde geçirerek, öğretmek için çırpınan, her düşünceye açık, her düşünce adamına karşı sevgi ve saygı dolu bağımsız bir fikir adamı.

Günâhlarıyla, sevaplarıyla, Türk insanı, Türk aydını, Türk düşünce hayatı adına, yetiştirdiği insanlar adına, okuyucuları adına, sevenleri sevmeyenleri adına Cemil Meriç'e teşekkür ediyor ve kulak veriyoruz.

MAHMUT ALI MERİÇ
Caddebostan, 25 Şubat 1985

BİRİNCİ BÖLÜM
Uzun Süren Bir Çıraklık

Kendini Ölçüye Vurabilmek

“Fransızlarda ‘mezar taşları gibi yalan söylemek’ gibi bir tekerleme var. Kendi hayat hikâyesini anlatmak da buna benzer. Önce hafızamızın aynasında sadık akisler aramak ve onları infiallerimizin, egoizmimizin eklediği çizgilerden ayırt etmek kabil mi? Belki otobiyografik bir roman kaleme almak caiz. Ama birkaç sayfada bütün bir ömrün muhasebesini yapmak hem tehlikeli hem abes. Her hâl tercümesi bir müdafaaanâmedir. Kendimizi tanımak irfanın varabileceği en yüksek merhale.” (*Jurnal*, 27.3.1983)

“Neleri hatırlıyoruz, niçin hatırlıyoruz? İntibalarımızın kaçta kaç şuur a intikal ediyor? Hatırlayıp hatırlamamakta hür müyüz? Şuur altında uyuyan ihsas ve intibalar yığını- nı yeniden niçin ve nasıl inşa ediyoruz? Bu inşanın sıhhati hakkında belli bir ölçümüz var mı? Bazen tam bir iyi niyetle mazideki olayları çarpıtmıyor muyuz? Aynı olayla ilgili çe- şitli şahadetler nasıl kontrol edilecek? Hatıralarımızda ferdi ile sosyal’in payı nedir?” (*Jurnal*, 2.5.1982)

“Güiver kompleksi. Kendini ölçüye vurabilmek. Mağdur-
luk numarasına yatmadan, mazoşizm şehvetine yaslanma-
dan gerçek hüviyetini tespit edebilmek. Aşağı yukarı elli yıl-
dır yazıyorum. Kalktığım nokta ile bulunduğum nokta ara-
sındaki mesafeyi nasıl ölçeceğim, ben ölçemezsem, muhay-
yel tenkitçi ne halt edecek?” (*Jurnal*, 26.10.1980)

“... Bu satırları kendimi tanımak için yazıyorum. Tanımak
ve tanıtmak. İnsanın kendisini tanınması yetmez, başkalarına
da tanıtmaları gerek.” (*Jurnal*, 8.10.1963)

“Bir adamı tanımak için, düşüncelerini, acılarını, heye-
canlarını bilmemiz lâzım hiç değilse. Hayatın maddî olayla-
rıyla ancak kronoloji yapılabilir. Kronoloji aptalların tarihi.”
(*Bu Ülke*, Ötüken Yayınevi, yeni ilavelerle dördüncü baskı,
İstanbul, 1979, s. 183)

Genç Bir Tecessüs

“... Sekiz yaşına kadarki hayatım bulanık, başsız sonsuz bir
hatıralar yığını. 1916’da Anadolu’nun ücra bir kasabasında
dünyaya gelmişim. Doğduğum tarih bile kesin olarak bel-
li değil. Babamın Kur’an kapağına kaydettiği doğum tarihi:
1332, Kânunuevvel 12. *Meydan-Larousse* 1911 gibi yanlış
bir rakam veriyor. Geçelim...

Ailem Dimetoka’dan göçmüş. Babam, çeşitli nekbetler yü-
zünden hayata küsmüş eski bir yargıç. Az konuşan, çatık
kaşlı, hareketlerine akıl erdiremediğim bir insan. Annem,
bu yabancı dünyada âşinası olmayan hasta bir kadıncağız,
silik, mızımız...

... 12 Aralık’ta doğan çocuk itilmiş kakılmış, düşman bir
dünyada dostsuz büyümüş. Daima başka, daima yabancı...
Hasta bir gurur, pencerelerini dış dünyaya kapayan bir ruh...

... Düşman bir çevrede ister istemez kitaplara kaçıyo-
rum. Yani düşünceye ve edebiyata hür bir tercih sonunda

yönelmiyorum. Yaşamak için kendime bir dünya inşa etmek zorundayım. Böyle bir kaçıışı kolaylaştıran tesadüfler de var: Babam akşamları aileyi toplayıp kitap okuyor, ablam fenn-i terbiye ve ruhiyat gibi konularla uğraşmaktadır. Amcam Hamit Bey'in kitapları genç tecessüsümü alevlendiren bir hazine. Anlıyorum ki, zalim ve kıyıcı bir gerçekten kurtulmanın tek çaresi, reel dünyadan kitaplar dünyasına sığınmak.

Okumayı 'Türk Sazı'nı heceleyerek öğreniyorum, bağıra çağıra okuduğum o manzumeler, edebiyat dünyasında ilk kılavuzum olacaktır. Ötesini hatırlıyorum.

Antakya'dan sonra Reyhaniye. Çerkez mahallesindeki ev. Bahçe, dere ve mektep. Babamı yine akşamları görebiliyorum. Ablam Antakya'da okuyor. Ben yalnızım. Babam hep çatuk kaşlı, annem hep mızımız. Kasabanın çocukları hep korkunç. Bol bol dayak yiyor, hep hakarete uğruyorum. Şikâyet edeceğim kimse yok. Mektep bahçesinde çocuklar oynuyor... Ben yine yalnızım ve yabancıyım, yabancı yani düşman. Dilim başka ve gözlüklerim var... Kendimden utanıyorum.

Sınıfta neler okuyorduk, bilmiyorum. İlyas Efendi din dersleri, Kur'an ve hüsn-ü hat hocamız. 'Muhasebat-ı Ahlâkiye' diye bir kitabımız var. İlyas Efendi bir müddet medrese görmüş. Her ders 'Muhasebat-ı Ahlâkiye'nin okuyucusu benim.

Sait Efendi bir ara Türkçe hocamız. Bulgurluzâde Rıza, Menemenlizâde Tahir elinde dolaşan kitaplar. Satı Bey'in 'Fenn-i Terbiye Dersleri'ni de ilk onda görüyorum.

Nihayet Ömer Hilmi. Lâfazan, kendini beğenmiş bir dek-lase. 'Dar-ül Muallimin-i Âliye'nin edebiyat şubesinden mezun olduğunu söylüyor. İkide bir yazdığı kitaplarla övünen bir Çerkez. İlk manzumemi ona okuyorum. On bir yaşındayım. Yarım saat şiirin aleyhinde nutuk çekiyor. Daha son-

ra, büyük bir suç işlemişim gibi babamın da kulağını büküyor. Ama bazı kabiliyetlerimi de geliştiriyor. Meselâ resimlerim çok başarılı.

Mösyö Nikola ilk Fransızca hocam. Ondan evvel Mösyö Vahan diye bir Ermeni varmış. Babam sitayişle sözünü etmişti: Fransızca'nın edebiyatına vâkıf imiş.

Bu saçma sapan hatıralardan utanç ve sıkıntı duyuyorum.

1928'de ilk mektebi bitirdim. Talihsizlik burada da işe karıştı: Mektebimiz önceleri altı sınıflı bir rüştiye idi, ben son sınıfı bitirince ilk mektep oldu, yani ister istemez bir sene kaybettim.

Lisem Üniversitem'dir

Sonra Antakya Sultanîsi. İlk yıldan iki isim kalmış hafızamda: Antuvan Efendi ile Lâmi Bey. Antuvan Efendi birkaç tercümesi basılmış bir Ermeni.

Çiçeği burnunda bir kabiliyet

Lâmi Bey de Satı Bey'in kurduğu 'Dar-ül Muallimin-i Âliye'nin mezunlarından Ömer Hilmi gibi. Ama ona kıyasla daha akıllı, daha coşkun ve mesleğine yürekten bağlı. Garip bir metodu var. Kısaca tarihî veya mitolojik bir konu anlatıyor, 'Hadi yazın bakalım,' diyor. Promete efsanesini ilk defa ondan dinlemiş ve şaşılacak bir hızla, yarı-manzum, yarı-mensur on beş sayfa karalamıştım. Lâmi Bey hayret etmiş ve numara yerine çok iltifatkâr bir-iki cümle kondurmuştu. Unutamadığım Ömer Hilmi, hikmetine akıl erdiremediğim nasihatler vermiş, şiirle uğraşmanın insanı felâkete sürükleyeceğini anlatmağa kalkmıştı. Lâmi Bey ise, ilâhi bir mevhibeden söz ediyor, 'İlhâm, ilhâm,' deyip duruyordu. Lâmi Bey'le dostluğumuz uzun sürmedi.